

לשונה של מגילת איכה*

א.

מספר ניכר של ניבים וצירופי-לשון מן הרזוחים בלשוננו היום מקורם במגילת "איכה". אך לא תמיד זהה משמעות הניב או הצירוף בשימוש הלשון היום עם משמעותו המקורית במגילה, שבה היה שימוש ציורי על פי רוב. נביא פאן אהדים מן הצירופים הללו:

אנו משתמשים בירד פלאים על פי "ותרד פלאים" שבאיכה (א, ט); הוריד דמעה על-פי "הוריד כנחל דמעה" (ב, יח); השיב נפש על פי "משיב נפשי" (א, טז); שפך חמה על פי "שפך כאש חמתו" (ב, ד); שפך לב על פי "שפכי כמים לבך" (ב, יט); פצה פה על פי "פצו עליך פיהם כל אויביך" (ב, טז). מן הכתוב באיכה (ב, יב) "בהשתפך נפשם אל חיק אמותם" גזרנו את המושג השתפכות נפש. מחמד עין משמש בפיונו על-פי הכתוב באיכה (ב, ד) "ויהרג כל מחמדי-עין"; וכן בראש חוצות על-פי "העטופים ברעב בראש כל חוצות" (ב, יט). כיוצא באלה הביטויים חדשים לבקרים (ג, כג); פלילת יפי (ב, טו); פליט ושריד (ב, כב); טפחתי ורביתי

---

* נוסח מורחב של שיחה, ששודרה בשידורי ישראל, בערב שבת

(ב, כב); מטרא לחץ (ג, יב); המסלאים בפז (ד, ב) ועוד. גם המונח הפוגה, שאנו משתשים בו לציון הפסקה זמנית בפעולות לחימה, שאול מהכתוב באיכה (ג, מט) "עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות". מעניין הוא השימוש שאנו עושים בביטוי לא עליכם על-פי "לא אליכם כל-עברי דרך" (א, יב); ומפורסם ביותר הוא הצירוף המשמש לפתיחת מודעות אבל נפלה עטרת ראשנו, שאף הוא שאול מאיכה (ה, טז).

מגילת איכה היא אוסף של שירי קינה. מן הראוי הוא לבדוק, אילו מן התכונות הלשוניות של השירה המקראית מתגלות בה.

ב.

ככל שירה גם מגילת איכה משמרת תכונות לשון ארכאיות. נציין מקצתן: צורות מעין רבתי עם, רבתי בגוים, שרתי במדינות (א, א), ובכתיב גם יושבתי בארץ עוץ (הקרי: יושבת), המצויות במגילתנו, מתבארות כשרידיים של צורת נסמך עתיקה, שהכילה סיומת קדומה לציון השייכות. פידוע, ידעו הלשוניות השמיות שלוש יחסות ("קאזוסיים"), שציינו, ע"י סיומת שונה, את מעמדו של שם-העצם במשפט. יחסות אלו נשמרו באכדית, באוגריתית בערבית הקלאסית. ניתן להניח, שאף העברית ידעה יחסות אלו, אך הן נעלמו ממנה במרוצת הזמן, כפי שקרה גם בערבית המדוברת. חיזוק להנחה זו מהוים שרידיים של "בְּנוּ בְּעוֹר" (במד' כד, ג); "חִיתוֹ-אֶרֶץ" (בר' א, כד) ועוד; ואף במגילתנו, כאמור, שכיחות צורות מטיפוס זה.

צורה ארכאית היא גם כינוי הגוף למדברים – נַחְנוּ – הבא במגילתנו בכתוב: "נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת"

(ג, מב), ומצוי הוא במקרא רק עוד ארבע פעמים. הצורה הרגילה במקרא היא, כידוע, אַנְחָנוּ, אך צורת נחנו מצויה גם בחרסי לכיש, שזמנם סוף ימי בית ראשון.

מיוחדת היא גם הצורה בוכיה שבפי המקונן: "על אלה אני בוכיה" (א, טז). לפנינו אחת הדוגמאות – בצד הומיה, צופיה, פוריה ועוד (האחרונות לא באיכה) – של קיום היו"ד השורשית של למ"ד-הפועל. הצורות הרגילות של בינוני-פועל בניין קל בגזרת ל"ה הן, כידוע, בוכה, צופה, הומה וכיו"ב, ובמגילתנו, כאמור, אנו מוצאים בוכיה.

צורה קדומה אחרת המזדמנת במגילת איכה היא צורת פֶּעַל תחת פֶּעַל הרגילה יותר. כך נמצא במגילתנו "אֶבֶד וְשִׁבַּר בְּרִיחִיה" (ב, ט) – תחת אֶבֶד וְשִׁבַּר. צורת פֶּעַל מתאימה יותר לצורה הערבית – פֶּעַל – שעי"ן-הפועל מונעת בה בפתח, ואף בעברית מתקיימת תנועת פתח בשאר גופי העבר: שִׁבַּרְתִּי, שִׁבַּרְתָּ וכו'. הצירי חדר, כנראה, לגוף שלישי עבר בהשפעת העתיד. כלומר: מתוך אנאלוגיה לצורת יִשְׁבַּר נוצרה צורת שִׁבַּר.

ג.

עד כאן עמדנו על צורות לשון עתיקות במגילתנו. אך כמה תופעות לשון במגילתנו ניתן לפרנסן או כצורות עתיקות או כמבשרי יסודותיה של לשון חז"ל לעתיד לבוא, ויש בהן יסודות לשון, שרישומה של הארמית טבוע בהם. כך, למשל, אנו מוצאים פעמיים במגילת איכה סיומת ריבוי ין (בנו"ן!). כך אומר המקונן פעם אחת (א, ד) "כל שעריה שוּמְמִין", ממש כדרך שאנו מוצאים במשנה. (אך פעם אחרת הוא גורס

"היו בני שוממים", במי"ם, כדרך הרגילה במקרא.) ובמקום אחר במגילה נשתמרה צורת ריבוי זו בפתיב בלבד: "גם תנין חלצו שד" (ד, ג), אך הקרי הוא תַּנִּים.

כאמור, אפשר שסימן הריבוי בנ"ן משמר כאן צורה עתיקה, שכן מצוי הוא במזאבית במצבת מישע, והוא רגיל בארמית, ואף במקרא תמצאנו מעט. ייתכן אפוא, שהיה נהוג בלשון הדיבור גם בתקופת המקרא, אך סופרי המקרא נמנעו מלהשתמש בו בלשונם הספרותית. מאידך גיסא, שכיחותו המרובה של סימן ריבוי זה בלשון חז"ל, מאפשרת לראות את השימוש בו במגילתנו כמבשר את השינוי העתיד להתרחש. דומה לזה הוא המצב אשר לשימוש מגילתנו במילית הזיקה ש. פידוע, מילית הזיקה האופיינית ללשון המקרא היא אשר, ואילו בלשון חכמים באה ש תחתיה. בכל זאת מצויה ש גם במקרא, אך במספר מועט יחסית. תן דעתך: אשר באה במקרא בערך 5000 פעם, ואילו ש – 137 פעמים, וחושבים אותה לתופעה מאוחרת. אך במקומות לא-מועטים אי-אפשר שלא לראות בשימוש ש אחד מסימניה של העברית המקראית הקדמונית. כך, למשל, בשירת דבורה: "עד שקמתי דבורה, שקמתי אם בישראל" (שופ' ה, ז); ויש לזכור, שאף באפודית מצוי כינוי-זיקה ש. כללו של דבר: ש שימשה ברובד עברי קדום, נדחקה לאחר מכן, וחזרה ותפסה מקום בעברית המקראית המאוחרת, עד שקנתה לה שביתה בלשון חז"ל

---

1. ראה ZAW 29, 1909 ש, G. Bergsträsser, *Das hebr. Präfix*

ודחקה את רגלי אשר. ובכן, במגילת איכה אנו מוצאים ארבע פעמים ש, בכתובים הבאים: "הזאת העיר שִׁיאמרו כלילת-יפי...". (ב, טו); "אך זה היום שִׁקוינוהו...". (ב, טז); "טובים היו חללי-חרב מחללי רעב שהם יזובו מדקרים...". (ד, ט); "על הר-ציון שִׁשמם...". (ה, יח). אפשר אפוא, ששימוש ש במגילת איכה מצביע אף הוא על ארכאיזם, אך סביר יותר להניח, שלפנינו ניצני השימוש המאוחר.

דברים דומים נצטרך לומר גם על המבנה התחבירי של הצירוף "בלא יוכלו יגעו בלבשיהם" (ד, יד). שני הפעלים "יוכלו יגעו" באים כאן בקשר של איחוי ללא צורך של איחוי כגון ו' החיבור (צירוף אַסינְדְּטי), במקום שהיינו מצפים, שיבוא הפועל השני בצורת מקור, כשהוא משועבד לפועל הראשון (בלא יוכלו לנגוע)². מבנה תחבירי כזה שלפנינו מצוי אמנם בשירה המקראית, כגון: "אל תרבו תדברו גבהה גבהה" (= תרבו לדבר... ש"א, ב, ג); "לא אוסיף עוד ארחם..." (= אוסיף לרחם, הוש' א, ו); "כי הואיל הלך אחרי צו" (= הואיל ללכת, הוש' ה, יא) ועוד. אפשר אם כן, שיוכלו יגעו אינו אלא דוגמה נוספת של מבנה תחבירי כזה בשירה המקראית. אך אין להתעלם מן העובדה, שפועל המתקשר אל יכל מתבקש בו ביתר חוזק של שעבוד. שכן הצירופים תרבו תדברו, אוסיף ארחם, הואיל הלך ניתן לנטחם גם כצירופים סינְדְּטיים, כמו: "הַרְבָּה וּדְבַר", "הוֹסִיף וּרְחַם", "הוֹאִיל וְהִלֵּךְ". מה שאינו כן בצירוף יוכלו יגעו,

2. השוה: "ועתה לא נוכל לנגוע בהם..." (יהו' ט, יט).

שאינו ניתן לניסוח סינדרטי "יוכלו ויגעו" ואמנם כל מקום ששורש יכל מתקשר במקרא אל פועל שני, בא הפועל השני בצורת מקור, זולתי "יוכלו ויגעו" שבמגילתנו. ומעניין לציין, שבארמית של יב אנו מוצאים צירופים תחביריים כמו זה שבאיכה, ודוקא עם שורש כהל = "יכל". כך למשל: "ולא יכה לון יהנפקון עליכי ספר חדת"³ (= ולא יוכלו יוציאו עליך ספר חדש...), כלומר: לא יוכלו ל הוציא...); "לא אכל אמר..."⁴ (= לא אוכל אומר...), כלומר: לא אוכל לומר...); "לא אכל אקבל עליך..."⁵ (= לא אוכל אקבול...), כלומר: לא אוכל לקבול...).

אפשר אפוא, שהשירה העברית המקראית משתמשת גם בצירוף "לא יוכלו ויגעו" שבאיכה שימוש תחבירי ארמי, שכן מן המפורסמות הוא, ששימושי לשון אופייניים לשירה המקראית הם מן השכיחים והסטאנדארדיים בארמית⁶.

ד

נטייה ברורה לעבר הארמית ולשון חז"ל אנו מוציאים במגילתנו בתכונות הלשון הבאות:

-
3. A.E. Cowley, *Aramaic Papyri of the Fifth B.C. Century*, Oxford, 1932, עמ' 22.
  4. שם (עמ' 29).
  5. שם, שם.
  6. תן דעתך על כך, שהדוגמות שהובאו כאן מן הארמית של תעודות יב, לקוחות מלשון יום-יום, המשמשת לחוזים, ואין היא לשון שירה וספרות.

אין במגילת איכה כינוי גוף ראשון אָנְכִי, אלא רק אני:
"על אלה אני בוכיה" (א, טז); "שמעו כי נאנחה אני" (א, כא);
"אני הגבר ראה עָנִי" (ג, א); "שבתם וקימתם הַבֵּיטָה אני מנגינתם"
(ג, סג). ומעניין לציין, כי בספר ירמיה, למשל, (וכידוע,
מייחסת המסורת את מגילת איכה לירמיה) נמצא אֲנֹכִי ואני
ביחס של שבעה לעשרה בערך. כידוע, מצוי גם אני וגם
אֲנֹכִי במקרא. אך אֲנֹכִי פוחת והולך בספרי המקרא המאוחרים,
ונעלם לגמרי בלשון חז"ל, וזאת בהשפעת הארמית, שמשמש
בה אָנָּה, המקביל לאני. הוה אומר: ספר שמוצאים בו רק
אני ולא אֲנֹכִי – וזה המצב במגילתנו – מניח לנו להניח קרבה
לשונית בינו לבין הארמית ולשון חז"ל.

השפעת הארמית ניכרת במגילתנו גם בכתיב. כך תוסברנה
הצורות יִשָּׁנָא וּמִטָּרָא בכתיב אל"ף בסוף: "איכה יועם זהב
יִשָּׁנָא הכתם הטוב" (ד, א), "דרך קשתו ויציבני כ־מִטָּרָא
לחץ" (ג, יב). ונעיר, כי חילופי א – ה בסוף תיבה מזדמנים גם
במגילות ים המלח, ואף בכתיב-יד של המשנה.

גם השימוש בשורש פרק בהוראת "הציל", "גאל", המצוי
ביותר בארמית, מצוי במגילתנו: "עבדים משלו בנו פִּרְק
אין מידם" (ה, ח). אין פִּרְק כאן אלא "מציל", כבארמית.
גם שורש פשח, שהוא יחידאי במקרא, ומזדמן רק במגילתנו –
"דרכי סורר וַיִּפְשַׁחֲנִי..." (ג, יא) – מצוי הוא בארמית בהוראת
"בקע".